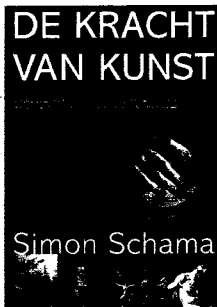

Boekbespreking

De kracht van clichés

Pieter Hoexum

Simon Schama – *De kracht van kunst*
– Amsterdam: Contact, 2007 –
ISBN 9789025419660 – Prijs: € 49,90

Camiel van Winkel – *De mythe van het kunstenaarschap* – Amsterdam: Fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst, 2007 – ISBN 9789076936192 – Prijs: € 15,-

De kracht van kunst... Zo heette ook de laatste (2005) kunstnota van de PvdA. Wouter Bos schreef daarin het voorwoord, dat wil zeggen, hij citeerde uitgebreid uit een brief van Gijs van Tuyl (Stedelijk Museum Amsterdam). Volgens Van Tuyl moeten we de kunst koesteren omdat die in de maatschappij 'een vitale dubbelrol kan vervullen': 'kritische en utopische kwaliteiten kunnen hand in hand gaan: Kunst als kritiek en als toekomstmuziek!'

Vervolgens schrijft Bos: 'Tja, wat moet je nog in een voorwoord verzinnen als iemand het al zo mooi heeft gezegd?' En inderdaad heeft hij er weinig aan toe te voegen. Net als de schrijvers van het rapport overigens, behalve dan hun cultuurpolitieke plannen. Toch valt er wel meer over te zeggen. Bijvoorbeeld dat het een bevestiging is van het veelgehoorde idee dat sinds de negentiende eeuw, na de Verlichting, kunst de plaats heeft ingenomen van religie. De kunstenaar neemt immers de rol op zich van (onheils)profeet die hel en verdoemenis predikt en/of een blijde boodschap met uitzicht op verlossing verkondigt.

Verwachten we dan niet te veel van de kunst? Is dit niet typisch een geval van de wens die de vader is van de gedachte? Is hier niet ronduit sprake van een waanidee? Of is dat overtrokken? Een meer genuanceerde reactie op dergelijke hooggespannen verwachtingen van kunst is onlangs gegeven door Camiel van Winkel, in zijn essay *De mythe van het kunstenaarschap*. Van Winkel schrijft dat 'aan iedere uitspraak over het belang van kunst een overtuiging ten grondslag ligt over de bijzondere aard van het kunstenaarschap.' Over kunst en kunstenaars doen veel verhalen de ronde, meestal nogal sterke verhalen, die steeds weer, op steeds hogere

toon doorverteld worden. 'Het kunstenaarschap is het imaginaire middelpunt van een wolkvormig universum van ideeën, wensdromen en geloofsopvattingen.' In een interview vergeleek Van Winkel het 'kunstenaarschap' met een uilenbal, die hij in dit essay uitpluist.

Uilenbal uitpluizen

Waar het nu om gaat, is dat Van Winkel deze analyse, dit uitpluizen, verricht in het besef dat 'een onderzoek naar de culturele rol van de beeldend kunstenaar [...] in theorie tot doel [zou] kunnen hebben, deze clichévorming te bestrijden; men zou kunnen proberen om sjabloonachtige opvattingen over het kunstenaarschap te vervangen door ideeën die meer recht doen aan de realiteit. Maar dat is een naïeve onderneming' (mijn cursivering). Het demystificeren roept onherroepelijk nieuwe mythes in leven, die op hun beurt weer gedemystificeerd zullen moeten worden. De modernistische mythevorming is een reactie op de romantische, die weer een reactie is op de traditionele of vakmatige opvatting van de kunstenaar, die weer... enzovoorts.

Zelfs als het genadeloos doorprikken van de mythes rond kunstenaarschap mogelijk zou zijn, zou het volgens Van Winkel nog onwenselijk zijn. Je zou die hele 'wolk van vage ideeën over kunstenaarschap' het liefst als giftige dampen weg willen blazen – maar dat is op zichzelf al een te dramatisch en daarmee mythische onderneming. En dan nog, wat houd je over? 'Kunst als kritiek en als toekomstmuziek' is misschien te hoogdravend, maar is het alternatief niet: kunst als middel om rijkdom en roem te verwerven? Dat het kunstenaarschap een roeping is, is misschien aanstellerig en hopeloos

Pieter Hoexum

is filosoof en schrijver

romantisch, maar wat blijft er over als je het schrapt? Een puur nuchtere en zakelijke benadering van kunst en kunstenaarschap is net zo rampzalig.

Van Winkel eindigt zijn essay met nogal somber gefilosofeer over het einde van het kunstenaarschap, hoewel hij dat op de allerlaatste bladzijdes, net op tijd gelukkig, weer relativeert. Hij trekt in elk geval geen conclusie, hij presenteert slechts de uitgedroogen uilenbal. In alle bescheidenheid meen ik toch een min of meer praktische aanwijzing uit zijn essay te kunnen afleiden, een vuistregel: wie heden ten dage iets zinnigs over kunst wil zeggen, moet tussen twee klippen door manoeuvreren, namelijk enerzijds een blind geloof in de mythes van het kunstenaarschap, anderzijds een blind ongelooft.

De hand in eigen boezem stekend, moet ik toegeven dat ik in de eerste alinea's wellicht wat al te schamper was over de PvdA-nota en Van Tuyls woorden. Net als zo velen ben ik geneigd sceptisch te staan tegenover noties als 'talent' en 'aanleg', laat staan 'roeping'. Maar Van Winkel heeft mij er met dit essay van overtuigd dat het verkeerd is het bij die reflexmatige scepsis te laten. Dat schept ruimte voor een te vergaande professionalisering. Weliswaar is het beeld van de excentrieke kunstenaar die 'lekker zijn eigen gang gaat' ongelooftwaardig en onwenselijk, maar dat geldt evengoed voor het zogenaamd realistisch beeld van de kunstenaar als 'subsidiëtijger': de carrièrekunstenaar die keurig, zoals het hoort, schokkende, grensverleggende kunstwerken aflevert en daarbij de bonnetjes en een verantwoording van de uren. Het kunstenaarschap dreigt volkomen genormaliseerd te worden.

Onfatsoenlijk boek

De historicus Simon Schama levert het juiste tegengif. In een nieuw boek leest hij zowel de al te sceptische theoreticus, als de al te zakelijke kunstmanager de les. En dat doet hij overtuigend, en welluidend en vermakelijk bovendien. Schama schreef namelijk een onfatsoenlijk boek over onfatsoenlijke kunst van onfatsoenlijke kunstenaars.

Het lijkt nogal braaf: in acht hoofdstukken schrijft Schama over acht kunstenaars en hun oeuvre: Caravaggio, Bernini, Rembrandt, David, Turner, Van Gogh, Picasso en Rothko. Oorspronkelijk was het een serie televisieprogramma's, gemaakt voor de BBC, waarin het 'draaide om een crisis in het leven en de carrière van een kunstenaar, een moeilijk moment tijdens de schepping van een bepaald schilderij of beeld.' Maar in de acht 'televisie-uren' die hem ter beschikking stonden, kon Schama toch niet helemaal zijn ei kwijt. Vandaar dit boek. Vol goede moed en zelfbewust betreedt Schama daarin de zogenaamd platgetreden wegen: 'Het is een beroepsafwijking van kunsthistorici om [de] drama's van het scheppingsmoment af te doen als het banaal herkauwen van de romantische fantasieën van de gekwelde kunstenaar.' In al zijn braafheid is het boek uitermate rebels.

Zo luidt de eerste zin van het hoofdstuk over Caravaggio, waar het boek mee opent: 'Eigenlijk zijn er maar twee dingen die u hoeft te weten over Michelangelo Merisi de Caravaggio: dat hij de meest lijfelijke christelijke kunst heeft gemaakt die ooit geschilderd is en dat hij iemand heeft vermoord.' Schama hóórt meteen al de kunsthistorici verzuchten dat 'de misdaad van de schilder niet meer is dan een sensationele

voetnoot bij zijn carrière (...). Hoed u voor een romantische interpretatie van de kunst aan de hand van het leven (...). Het een heeft helemaal niets met het ander te maken.' En Schama antwoordt: 'Maar dan kijk je naar het schokkende schilderij dat Caravaggio van zichzelf heeft gemaakt als het afgehakte hoofd van de Filistijnse reus Goliath (...): een portret van de kunstenaar als wilde-man, zijn gezicht als een grotesk masker van zonde.'

Het komt mooi uit dat het boek opent met Caravaggio, want dat verbaast veel over Schama's werkwijze, visie en gedrevenheid (zonder dat hij zich daar trouwens van bewust lijkt te zijn). De kracht van Caravaggio's kunst ligt volgens Schama 'in zijn vastbeslotenheid om fysieke aanwezigheid te geven aan wat voordien fletse stereotypen waren geweest.' Dat is precies de kracht van de aanpak van Schama in dit boek. Bovendien blijkt Caravaggio een behoorlijk kundige en geraffineerde wildeman: 'Niemand in Rome wist zo geraffineerd de blik te sturen als Caravaggio. Maar dat komt doordat niemand op zo'n intelligente manier geïnteresseerd was in de macht van de blik.' Ook dat gaat weer gelijklijk op voor Schama.

Zoals Van Winkel de mythes van het kunstenaarschap uitpluist, zo kneedt Schama ze weer tot acht sterke verhalen. Verhalen over krachtige beelden, gedreven kunstenaars, over talent en vakmanschap, over de (historische) context waarin de beelden ontstonden én waar ze bovenuit stijgen... En dat allemaal door elkaar. Al doende blaast Schama de clichés, doodgevaneerde mythes, nieuw leven in.